

Найвища частка оформлення зовнішньоторговельних операцій з країнами СНД характерна для митниць Східного регіону, де в імпорті також переважають паливно-енергетичні товари, а в експорті – машини й устаткування.

Відмінною є структура митного оформлення зовнішньоторговельних операцій митницями Західного та Карпатського регіонів. При незначному їх обсязі (Західний 5,9% експорту та 6,0% імпорту; Карпатський 3,2 та 2,8 відповідно) переважають експортні операції з європейськими країнами. Для Західного регіону, що межує з Білоруссю, характерна висока частка країн СНД.

Отже, наведені приклади свідчать, що особливості діяльності установ митної служби щодо регулювання зовнішньоторговельних операцій залежать від їх географічного положення відносно державних кордонів, елементів територіальної структури виробництва, рівня розвитку та спеціалізації виробництва, транспортної системи тощо. Тому географічний аналіз та картографування митної справи, особливостей просторової локалізації елементів митної системи, специфіки її функціонування та взаємозв'язків з іншими сферами діяльності дозволить оптимізувати структуру територіальної організації ДМСУ і сприятиме оптимізації міжнародних відносин України та її регіонів.

Література:

1. Горб К. Проблеми територіальної організації митної справи України // Вісник Академії митної служби України. – Дніпропетровськ, 2001. – № 4. – С.72-76.
2. Дук Н.М. Атлас Митної служби України: концепція, шляхи реалізації, експериментальні роботи / Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: Зб.наук.праць. – Вип.4. – Харків-Вінниця: Антекс-ЛТД, 2004. – С. 120-123
3. Дук Н.М., Горб К.М. Географічні дослідження та картографування митної системи України як інструмент регіональної митної політики / Україна: географічні проблеми сталого розвитку. Зб.наук.праць. В 4-х т. – К.: ВГЛ Оюрії, 2004. – Т.4. – С. 192-194.
4. Дук Н.М., Горб К.М. Історико-географічна типологія митних установ як інструмент регіональної митної політики / Митна політика України в контексті європейського вибору: проблеми та шляхи їх вирішення. – Дніпропетровськ: АМСУ, 2003. – С. 192-194.
5. Дук Н. М. Про картографування Митної служби України / Національне картографування: стан, проблеми та перспективи розвитку: Зб.нак.праць. – К.: ДНВП “Картографія”, 2003. – С. 239-243.
6. Основи митної справи / За заг. ред. Ю.П.Соловкова, П.В.Пашка. – Харків: “РА – Каравела”, 2000. Економічна та соціальна географія: Наук. зб. – Київ, 2000. – Вип. 49. – С. 95-101.
7. Пістун М.Д., Коцан Н.Н. Суспільно-географічний аспект вивчення митної діяльності: теоретико-методологічні засади // “Вісник Академії митної служби України”. – Дніпропетровськ, 2003. – № 2. – С.68-72.
8. Пістун М.Д., Коцан Н.Н. Суспільно-географічні основи митної діяльності України // Економічна та соціальна географія: Наук.зб. – Київ, 2000. – Вип. 49. – С. 95-101.

Summary:

Natalia Duk. CUSTOMS ACTIVITY AND FOREIGN-TRADE OPERATIONS OF UKRAINE: GEOGRAPHICAL ANALYSIS, MAP-MAKING, REGIONAL PECULIARITIES.

The subject of this article is geographical analysis and mapping of Ukrainian customs system. Ukrainian export-import transactions and their dynamics are characterize on the bases of maps of customs activity

УДК 911.3

Людмила НЕМЕЦЬ, Людмила КЛЮЧКО

ДО МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СФЕРИ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ)

Актуальність теми статті. Зміни, що відбулися в результаті здобуття Україною незалежності, обумовили якісно новий стан українського суспільства. Почалося духове відродження нації. Зростання ролі релігійного фактору на одне з перших місць у дослідженнях висунуло необхідність вивчення релігійної сфери як на державному, так і на регіональному рівнях. Водночас зміна суспільного ладу виявила невирішені питання в середовищі релігійних організацій. Релігійно-національне відродження протікає неоднозначно, суперечливо. Без вирішення релігійних проблем українське суспільство не може рухатися до побудови правової демократичної держави та громадянського суспільства, інтеграції в європейську та світову спільноти. Отже дослідження релігійної сфери має важливе теоретичне та практичне значення. У теоретичному плані актуальність дослід-

ження ролі релігійної сфери в житті соціуму обумовлена вимогами більш глибокої розробки наукових основ соціально-економічного управління. У практичному плані це дослідження визначається потребою удосконалення функціонування й територіальної організації релігійних закладів, надання релігійних послуг, ліквідації конфліктів, що виникають на релігійному ґрунті, необхідністю досягнення духовного консенсусу в суспільстві.

Аналіз попередніх досліджень. Серед досліджень, що присвячені вивченню різних аспектів релігійної сфери на різних геопросторових рівнях можна назвати праці М.Т.Агафонова, Є.Б.Алаєва, О.І.Алексєєва, Ф.Д.Заставного, С.І.Іщука, П.В.Луцишина, О.О.Любіцевої, В.О.Патійчука, К.В.Мезенцева, С.В.Павлова, О.І.Шаблія, Л.Т.Шевчук та інші. Але ґрунтовних робіт, в яких аналізуються географічні регіональні аспекти релігійної сфери недостатньо. Особливо це стосується окремих регіонів, що вирізняються своєрідністю і складністю релігійної життєдіяльності, природно-географічними та іншими факторами й умовами, що на неї впливають. Разом з тим у літературі недостатньо уваги приділяється зв'язкам, відносинам і закономірностям функціонування й розвитку релігійного фактора в соціально-політичній системі суспільства в умовах становлення незалежності української держави. Залишаються невирішеними проблеми соціального управління у сфері релігійних відносин. Це призводить до того, що суспільство стикається з труднощами при вирішенні багатьох економічних, політичних і соціальних проблем.

Метою статті є розгляд методики дослідження релігійної сфери в цілому, особливостей територіальної організації релігійної сфери Харківського регіону.

Викладення основного змісту. Релігія (від латинського religio – побожність, святина, предмет культу) – духовний феномен, що виражає не тільки віру людини в існування надприродного Початку, що є джерелом буття всього існуючого, а й виступає для неї засобом спілкування з ним, входження до його світу. Релігія – складне соціально-історичне явище. Її компоненти складають внутрішню єдність, цілісність, в автономних частинах якої живе все загальність [6]. Релігія існує в контексті складної структури суспільства, що постійно змінюється. Процес взаємодії релігії з іншими суспільними явищами призводить не тільки до змін релігії взагалі, але й окремих її елементів – віровчення, культу, організації. Існують різноманітні підходи до розуміння сутності релігії. Єдиної точки зору у питанні який науковий зміст вкладається в поняття релігія не досягнуто й дотепер. Найбільш відомим та загально визначеним вважається дефініція Е. Дюркгейма, який розглядав релігійну віру як головну ознаку релігії. Релігії він дав такі визначення: релігія являє собою цілісну систему вірувань і обрядів, що відносяться до священних речей, тобто речей віддалених, заборонених; це система таких вірувань і обрядів, що поєднує в моральну громаду, яку називають церквою, всіх, хто визнає ці вірування й обряди. Релігія дає розуміння соціальної реальності в міфологічній формі, намагається перевести соціальні відносини зрозумілою мовою [7].

Останнє десятиліття ХХ століття й початок ХХІ століття в Україні характеризуються релігійно-національним відродженням. Україну відрізняє високий рівень релігійної активності серед пострадянських республік. Тут на кожен релігійну організацію припадає в 4 рази більше прихожан, ніж у Росії та вдвічі перевищує білоруський рівень [5].

Інституалізація релігійного життя й функцій релігійних організацій обумовила активізацію церкви в житті соціуму. З початку 90-х років ХХ століття жоден важливий суспільно-політичний і національно-культурний захід практично не здійснювався без участі релігійних інституцій. За період незалежності були зафіксовані випадки спільної діяльності релігійних організацій і збройних сил. Якщо звернутися до даних, що представлені релігієзнавцями України, загальне збільшення інституційної релігійної мережі має динаміку 5 – 7 % на рік. У цілому кількість релігійних організацій за період з 1993 по 2002 рр. збільшилася на 72 % [8].

Релігійна ситуація в Україні є складною та неоднозначною. Конфесійні відносини залишаються конфліктогенними, що свідчить про серйозну розбалансованість релігійно-церковного організму, дисгармонію інтересів його складових. З погляду інтересів суспільства вирішення релігійних конфліктів мало б позитивне значення. Однак, як свідчить історичний досвід, церковні розколи довготривалі. В основі розколу лежить, насамперед, політизація релігійного життя, що заважає його подоланню. Міжконфесійні протистояння обумовлені також і майновими суперечками.

У східній частині України склалася певна дихотомія між православ'ям і протестантизмом. У західних областях і центральній частині країни спостерігаються гострі конфлікти між православними і греко-католиками. [2].

В основу дослідження релігійної сфери регіону слід покласти системно-структурний підхід як основний і найбільш ефективний науковий спосіб [3]. Системно-структурний підхід включає такі загальнонаукові підходи: системний, ситуаційний, типізаційний, генетичний, проблемний і функ-

ціональний [8]. Лише на основі детального використання попередніх методичних підходів можна говорити про всебічне дослідження будь-якого явища та об'єкту у повному обсязі відповідно до умов його розвитку і функціонування, що становить суть більш широкого комплексно-аспектного географічного підходу щодо вивчення суспільно-географічного комплексу певної території, включаючи один із його компонентів – *релігійну сферу*, яка розглядається як цілісна само організована система, що має внутрішню структуру та ієрархічність, внутрішні зв'язки між своїми компонентами й зовнішні зв'язки із іншими суспільними і природними системами [9].

Загальні принципи – це програма дослідження територіальної організації релігійної сфери регіону, яка визначається підходами щодо вивчення особливостей функціонування і розміщення існуючих конфесій і встановлення різних зв'язків, що виникають в результаті взаємодії релігійного середовища і соціальної сфери та потребують виявлення специфічних особливостей і встановлення природно-, етно-, історико-, політико-, економіко-, соціально-, релігійно-географічних особливостей на конкретній території [1] (рис. 1)

Дослідження територіальної організації релігійної сфери регіону як соціальної географічної системи регіону включає кілька послідовних взаємопов'язаних етапів [10]. *1-й етап* – теоретико-методологічний, що включає розробку концепції розвитку системи, виявлення елементів системи, компонентного складу, ієрархічних рівнів, системоутворюючих зв'язків, вибір методів і основних напрямків дослідження. *2-й етап* – аналітичний, включає проведення аналізу демогеоситуації та стану релігійних закладів, виявлення особливостей функціонування і розвитку окремих їх складових. Проводиться ретроспективний аналіз, що є передумовою прогнозування і визначає основні тенденції розвитку релігійної сфери, виявляє проблеми.

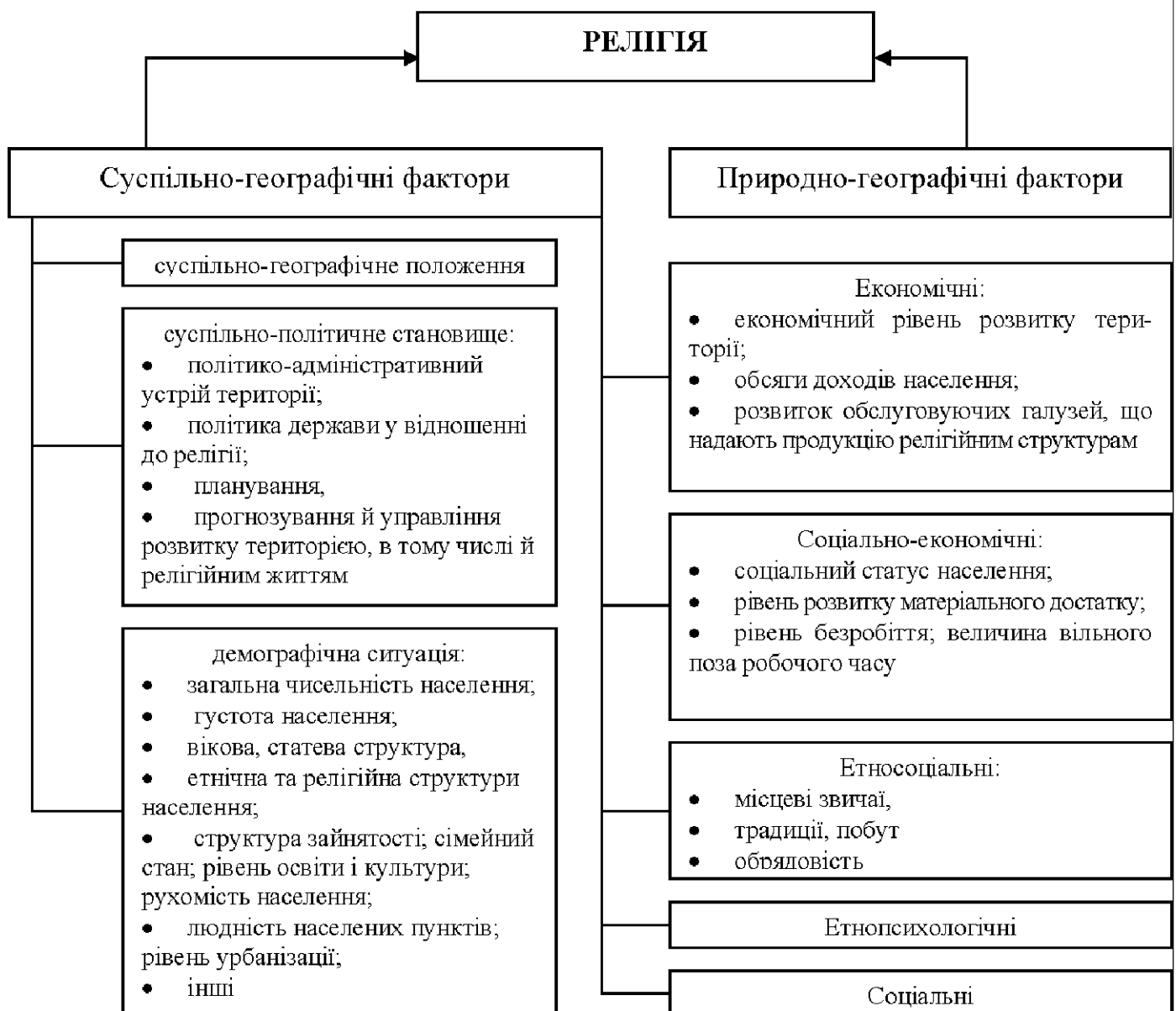

Рис. 1. Фактори формування релігії регіону (за О.О. Бейдиком)

3-й етап – прогнозний, передбачає розробку науково обґрунтованого прогнозу розвитку

системи і створення моделі її стану на перспективу, визначає оптимальні параметри подальшого розвитку усіх підсистем релігійної сфери з метою ефективного її функціонування. 4-й етап – практичний, що дозволяє розробити конкретні пропозиції й рекомендації щодо спірних міжконфесійних питань, будівництва нових церков, каплиць, храмів, тощо та реставрації старих культових споруд, активізації роботи щодо підняття рівня духовності і культури серед місцевого населення, пропаганди здорового способу життя, ведення антиалкогольної й антинаркотичної агітації населення, формуванні морально-етичних основ особистості у громадян, формуванню в молоді морального способу життя, проаналізувати можливі варіанти існування та функціонування.

Релігійній сфері характерні функціональні структури, а саме компонентна, управлінська, територіальна та соціальна структура віруючих (які є складовою компонентної структури релігійної сфери. [4].

У ході дослідження функціонально-територіальної структури релігійної сфери Харківського регіону було використано різні методи дослідження, характерні для вивчення сфери послуг, в тому числі і соціологічне опитування. На основі всього цього було виділено дві групи елементів: точкові (релігійно-географічний пункт і релігійно географічний центр) і ареальні (релігійно географічний район), а також встановлено ряд закономірностей розміщення релігійних об'єктів та особливостей їх функціонування на цій території. Загалом на території Харківського регіону виділяється 248 точкових елементи, з них 235 релігійно-географічних пункти й 13 релігійно географічних центри різного типу, і ареальні – 4 релігійно-географічних райони.

В нашому дослідженні під релігійно-географічним пунктом розуміється поєднання будь-яких компонентів релігійного життя і діяльності в певному населеному пункті, які стаціонарно здійснюють хоча б один вид культурної практики і надають духовні послуги населенню на порівняно малих територіях і мають незначний радіус впливу. А релігійно-географічним центром виступає таке поєднання елементів релігійного життя і діяльності в населеному пункті, яке включає в себе обов'язково три і більше головних та інших компонентів територіально-релігійної системи.

На основі соціально-географічного аналізу можна зробити висновок, що найбільше релігійно-географічних пунктів зосереджено у Північно-Західних та Центральних районах регіону - Харківському (27), Зміївському (20), Краснокутському (16), Чугуївському (14), Богодухівському (14) та Нововодолазькому (14), а найменше у Південно-Західних - Коломацькому (1), Первомайському (2), Печенізькому (3), Дворічанському (3), Кегичівському (4) та Сахновщанському (4). Це пояснюється тим, що релігійно-географічні пункти є сільськими поселеннями, яких набагато більше у північних районах регіону і менше у південних, що склалося внаслідок історичних, природних і соціально-економічних умов. Релігійно-географічні пункти у межах області характеризуються однотипністю. Це в основному сільські населені пункти із 1-2-а культовими спорудами (релігійними організаціями).

Враховуючи функціональну значимість і зону тяжіння прилеглих територій, серед релігійно-географічних центрів області можна виділити три основних типи: місцеві, внутрішньообласні та міжобласні. До останніх відносяться такі населені пункти: міста Харків, Лозова та Ізюм, села Водяне Зміївського району. Вони мають великі радіуси впливу (до 100 км і більше), значні показники ергонозон (територій, які обслуговує в духовному плані кожен релігійно-географічний центр) і різнопрофільну функціональну значимість (рис.2).

До релігійних центрів Харківського регіону внутрішньообласного значення відносять міста Куп'янськ, Чугуїв, Люботин, Балаклея, Зміїв, Первомайський, Богодухів. В них розміщуються управління благочинницьких округів, функціонує значна кількість релігійних організацій та інших компонентів релігійної сфери, вони є історичними (за винятком м. Первомайська) релігійно-географічними центрами і мають значні радіуси впливу (до кількох десятків км).

Місцеві релігійно-географічні центри характеризуються незначними радіусами впливів – від 1 до 2-3-х, рідше 4-х десятків кілометрів в основному в межах адміністративного району або кушової зони впливу, яка формується навколо даного територіально-релігійного утворення внаслідок його функціонування. Такими центрами є міста Дергачі, Золочів, Мерефа, Вовчанськ, Красноград, Валки, селища Нова Водолага, Великий Бурлук, Барвінкове, Шевченкове, Печеніги. У них часто групується не менш як 3 головних компоненти релігійної сфери і один управлінський місцевого значення.

В межах Харківського регіону чітко виділяються чотири групи районів із подібними функціонально-територіальними ознаками релігійного життя й діяльності. На основі аналізу кількісних показників, що характеризують сучасний стан релігійного життя Харківської області, а також впливу історико-географічних і етнокультурних факторів, на території області можна виділити такі релігійно-географічні райони внутрішньообласного виду:

Перша група районів релігійної сфери містить 12 районів області та налічує від 34 до 20 конфесій кожен (за винятком Харківського – 58, не включаючи м. Люботин – 7) (від 11-5 різновидів) в різних населених пунктах, що дорівнює 329 громадам (52,6% всіх громад області).

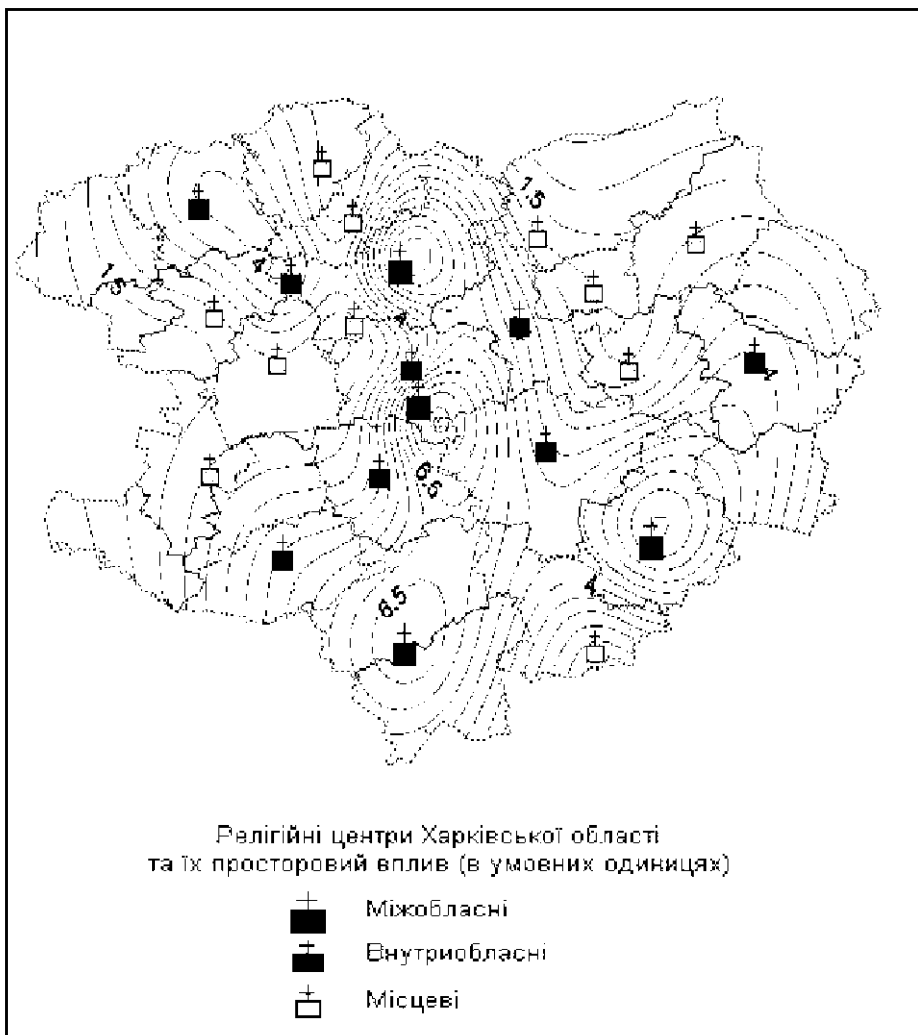

Рис. 2. Поля тяжіння релігійних центрів Харківського регіону

Перша група, тобто перший район формується на території – Харківського, Зміївського, Чутувського, Куп'янського, Ізюмського, Краснокутського, Нововодолазького, Богодухівського, Лозівського, Валківського, Дергачівського та Балаклійського районів. Він характеризується найбільшою строкатістю релігійного життя і діяльності населення завдяки наявності на його території міст обласного підпорядкування. Цьому району притаманна досить жорстока боротьба за територію між УПЦ та протестантськими громадами. Доля УПЦ складає 48 %, від усіх громад цього району (158 споруд – 62,2 % від всіх громад УПЦ області), але доля протестантів сягає 43 % (141 громада - 49,6 % всіх протестантів області), крім цього поширені інші православні громади, зокрема УАПЦ (9 – 2,7 % від всіх громад району), яка тут розміщує 56,3 % своїх споруд області та УПЦ-Кп (8-2,4 % від всіх громад району) майже половину 53,3 % від своїх споруд області. Католики мають частку богослужбових підрозділів: РКЦ (5) та УГКЦ (1) складають 1,8 % від усіх громад району. Громади інших віровизнань складають 2,1 % , але це всі громади з 38, що розташовані по районах області, з них 30 громад знаходяться в обласному центрі.

Завдяки наявності на території району обласного центру міста Харкова, тут сконцентровані основні функціонально-управлінські установи релігійної сфери, а також вищі навчальні заклади (ХДС).

Друга група районів релігійної сфери формується з 8 адміністративних районів, містить від 14 до 5 общин, конфесійний склад від 6 до 3 конфесій, в різних населених пунктах, що дорівнює 72 громадам (11,5 % всіх громад області).

Розташовується вона на території Вовчанського, Красноградського, Великобурлуцького, Барвинківського, Шевченківського, Зачепилівського, Сахновщанського та Печенізького районів, характеризується зменшеною релігійною активністю порівняно з першою групою. Переважає УПЦ (35 громад, або 49 % від усіх громад району), проте значну частку становлять протестантські громади

(31, або 43 % усіх громад району). Присутня незначна частка інших громад УПЦ-КП – 1 (1,4 %), УАПЦ – 2 (2,8 %) та УГКЦ – 3 (4,2 %).

Третій район формується з 3-х адміністративних районів, характеризується наявністю представників тільки двох конфесій, містить від 7 до 2 приходів, налічує 14 громад (2,2 % всіх громад області).

Розміщений на території – Борівського, Золочівського та Коломацького районів. Район характеризується незначною поліконфесійністю (кожен район складає по 2 конфесії) та низькою релігійною активністю. Переважає УПЦ – 9 громад (64,3 % громад району), протестанти налічують 5 громад (37,5 % громад району), має низький радіус впливу (1-2 км).

Четвертий район формується з 4-х адміністративних районів на території – Близьнюківського, Двурічанського, Кегичівського та Первомайського районів. Він характеризується моноконфесійністю, доля УПЦ становить майже 100 % (винятком є м. Первомайський, який має 4 протестантські громади) [додаток 9]. Містить від 8 до 4 приходів, налічує 22 приходи (3,5 % всіх громад області). Місто Первомайський є виключенням, містить 1 громаду УПЦ (4,5 % громад району) та 4 протестантські (18,2 % громад району), по одній від кожної конфесії (адвентисти 7-го дня, баптисти, п'ятидесятники, свідки Іегови), тобто по 4,5 % громад району кожна.

Висновки. Таким чином, релігія – це ланка соціокультурних зв'язків, вона є чинником виникнення й формування соціальних відносин, легітиматії тих чи інших соціальних дій і відносин. Релігія служить однією з необхідних форм збагнення єдності світу та зміцнення солідарності людей на основі визнаного ними сенсу існування природи, суспільства й людини. Державна політика, що стосується релігійних організацій повинна спрямовуватися на розвиток їх релігійно-інституціональної інфраструктури; мінімізацію залежності від іноземних центрів, а також недопущення перетворення конфесійного фактора на знаряддя етнічного й територіального сепаратизму; на залучення релігійних організацій до процесу динамізації відносин України з етнічними батьківщинами віруючих, на створення сприятливих умов для української діаспори в цих країнах. Така політика буде сприяти створенню умов, за яких можливе відродження релігії та церкви, стабілізація релігійної ситуації, утвердження громадянського миру та добробуту в суспільстві. Важливим напрямком визначення особливостей релігійної сфери, впливу її на соціальний розвиток суспільства є дослідження територіальної структури цієї сфери на рівні регіону, зокрема Харківської області. Одержані цікаві результати, які показують, що релігія як соціальний інститут суспільства здійснює значений вплив на формування соціальної поведінки, але зазначені дослідження мають бути продовжені саме в аспекті соціальної географії.

Література:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Моногр. – К., 2001.
2. Гудзяк Б. Феномен релігійного життя в Україні – досвід періоду незалежності // Феномен сучасної релігійності – богословсько-філософський, історичний, соціологічний та правознавчий аспекти: Мат-ли IV наук. конф. – Л., 2002. – С. 56-62.
3. Дебс М. Системно-структурний аналіз економіко-географічного району // Економічна географія. – К, 1991. – С. 23-28.
4. Ковальчук А.С. Географія релігій в Україні. – Л.: видавн. Ц. ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 308 с.
5. Попов В.Ю. Религиозный ренессанс и проблемы формирования гражданского общества // Наука. Религия. Общество. – 2001. – №2. – С. 305-306.
6. Релігієзнавчий словник / За ред. професорів А.Колодного і Б.Лобовика. – К.: Четверта хвиля, 1996. – С.279.
7. Религиоведение: Учебное пособие и учебный словарь-минимум по религиоведению. – М.: Гардарики, 1998. – С.34.
8. Таблиця змін мережі релігійних організацій // Релігійна панорама. – 2002. – №3. – С. 41-47.
9. Федоров Г.М. Геодемографическая терминология. – Л.: ЛГК, 1985. – 152 с.
10. Хомра А.У. Воспроизводство населения (территориально-организационный аспект) / АН УССР. Ин-т экономики. – Киев: Наукова думка, 1990. – 176 с.

Summary:

Nemets L., Klyuchko L. SOME ASPECTS OF METHODOLOGY OF INVESTIGATION IN THE FIELD OF RELIGION ON THE REGION LEVEL (ON EXAMPLE OF KHARKIV REGION).

In the article there were investigated some methodological aspects of researching in sphere of religion on the region level (on example of Kharkiv region).